

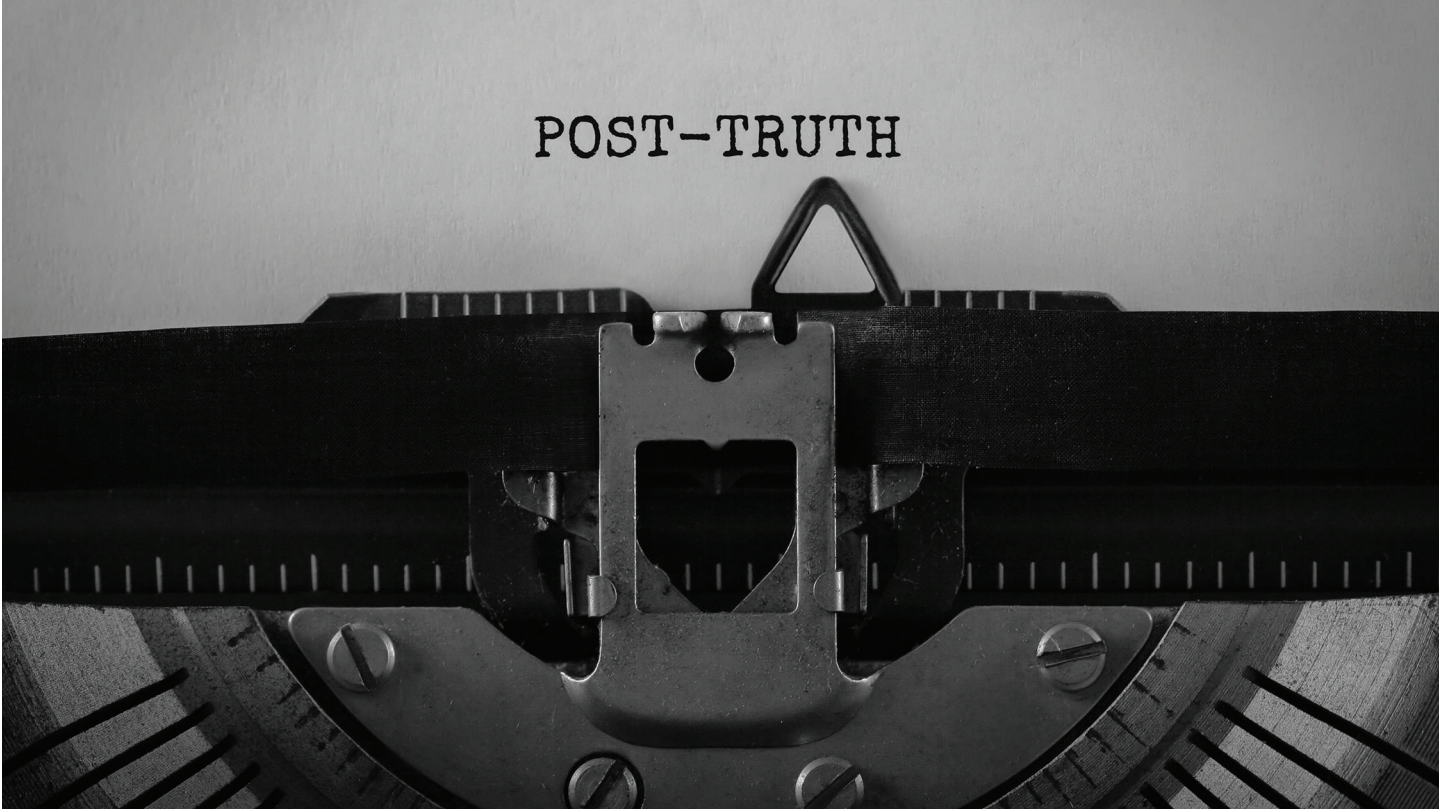
POST-TRUTH: HER AÇIDAN KULLANIŞLI BİR KAVRAM

Sarphan UZUNOĞLU

Khas Öğretim Görevlisi

Post-truth'la ilgili yazılan birçok yazı, söylenmiş birçok söz aslında Oxford Sözlüğü'nün bu kavramı yılın kelimesi olarak seçmesine referansla başlıyor. Peki bir kavramın yılın kelimesi seçilmesi ne anlama geliyor? *Post-truth* kavramının Oxford Sözlüğü tarafından yılın kelimesi seçilmesi küresel politik gündem bağlamında okunduğunda; 2015 sonrası Trump'ın yükselişi ve nihayet başkan seçilmesi; Le Pen'in oyunu Mayıs 2017 itibariyle 2. turda % 30'lara çıkarması ve elbette *Brexit* gibi gelişmeler ve bunların öncü sarsıntılarıyla ilişkilendiriliyor.

Aslında Oxford Sözlüğü yılın kelimesini seçme konusunda yaratıcı ve gündem belirleme konusunda da oldukça kuvvetli. Zira 2015 yılının kelimesi olarak gülmekten gözünden yaş gelen "emoji"yi seçmeleri yenilikçi olduğu kadar; emoji ve onun dil içerisindeki yerine dair bir tartışmayı da alevlendirmişti. Ama amaç elbette sadece bir tartışma alevlendirmek değil, emojilerin en büyük sosyal ağlar olarak adlandırılacak *Whatsapp* tipi sohbet platformlarının vazgeçilmezi olarak konumuna dikkat çekmekti. Bir önceki yılın kelimesi olan "*vape*" ise elektronik sigara kullanımının artışına referansla seçilmişti. Geçmişe gittikçe Oxford Sözlüğü'nün kelimeleri neden seçtiği konusunda aslında basit bir mantukla baş başa kalıyoruz; toplumsal kabul ve davranış. *Post-truth* ise toplumsal kullanım değerinden ziyade politik kullanışlılığı ile 2016'nın ipi göğüsleyen kavramı olmuş gibi görünüyor. Yani aslında sözlük açısından politik ortama bir itiraz ya da bir müdahale olduğundan söz etmek mümkün.

Post-truth'un yükselişi: Kavramsal bir müdahale

Post-truth'a ilişkin tanımların özellikle Avrupa ve ABD'de aşırı sağın yükselişi üzerinden yapılması, aslında liberal demokratik basın mantığının ve çoğunlukla Batı eksenli bir düşüncenin sonucu. Oxford'un seçimi de, *Niemanlab*, *Poynter* gibi yayınların kavrama ilgisi de aslen politik bir tavır almanın sonucu ve Batı'da demokrasinin içinde bulunduğu krize bir müdahale çabası olarak okunabilir. Zira ABD'de Trump karşıtlığının *Washington Post*, *New York Times*; İngiltere'de ise Brexit'in *Guardian* için çok ciddi bir kaynak yaratmış olduğu gerçeği göz önüne alındığında kavram, medya etiği tartışmaları açısından da, medyanın gelir modelleri bakımından da oldukça kullanışlı. Yani bu, götürüleri tartışmasız bir döneme karşı, getirisi de olan bir kavramsal müdahale.

Post-truth kavramının gündeme oturmasının entelektüel alanın direksiyonunu istediği yöne kırma kabiliyeti olanların güçlerini yürütmesiyle aynı döneme gelmesi bir açıdan da ironik. Zira kavramın akademik bir çalışma içerisinde ilk kez bilimsel bir anlamda kullanımı Ralph Keyes'in *The Post-truth Era: "Dishonesty and Deception in Contemporary Life* isimli kitabına denk geliyor. Yani kavramın yılın sözcüğü seçilmesinden 12 yıl önce kavram ve kavrama dair pratikler üzerine yazılmış bir kitaptan bahsedebiliyoruz.

Buna bağlı olarak kavrama yönelik eleştirilerin çoğu kavramın popülerleşmesinin neden bu döneme denk geldiğini sorguluyor bu oldukça haklı bir eleştiri. Zira Trump öncesi ve sonrası arasında bir kontrast yaratarak meseleyi ele almak birçok açıdan bir pozisyonu ifade ediyor. Çünkü mesele eski, hem de çok eski. Zaten Keyes de kavramın çağlara yayılan kullanışlılığına vurgu yapıyordu. Kitap henüz Türkçeye çevrilmemiş olsa da, kavramın güncel kullanımının incelenmesi için önemli bir kaynak. Bu nedenle kitapta Keyes'in öne sürdüğü argümanları ve *post-truth* çağı diye bir çağın dillendirilir hâle gelmesine neden olan olguları tanımlamakta fayda var.

The Post-truth Era: Dünden Bugüne Yalanın Tarihi

Keyes *The Post-truth Era* kitabında yalan söylemenin dünü ve bugünü arasındaki ilişkiyi ve yalan söyleme alışkanlığının gelişimini ele alıyor. Doğal olarak da dilin oluşumundan ve yazılı tarihin başından bu yana söylenen yalanlar onun vakaları olarak karşımıza çıkıyor. Keyes ilk olarak yalan söyleme alışkanlığının dil becerimiz ve dolayısıyla yaratıcılığımızla birlikte geliştiğini anlatıyor. Burada, işaret diliyle anlaşmayı öğrenen ve dili geliştikçe yalan söyleme oranı artan Goril Koko örneği üzerinden hareket eden Keyes, dil becerileriyle birlikte yeşeren ve artan yalan söyleme alışkanlığının üzerinde duruyor.

Keyes ayrıca *post-truth* döneminin başat aktörlerini gazeteciler, politikacılar, din adamları ve önemli hikâyeciler olarak tanımlıyor. Aristoteles'ten Ronald Reagan'a, inanç sistemlerinin yalanı meşru gösteren anlatılarından büyük medya skandallarına dek geniş bir örnek havuzundan yararlanan Keyes, bu dört kategorinin aktörlerinin *post-truth* çağının yaratıcıları olduğu tespitini yapıyor. Keyes, Platon'un idealindeki devletin gardiyanlarının asil yalanlar söylemelerinin gerekli olduğunu savunması; birçok ABD'li siyasetçinin Vietnam'da savaşıklarını söyleyerek kendileri için bir yalan geçmiş yaratması, dini figürlerin yalan söyleyerek öldürülmekten kurtarılmalara gibi yalanın işlevli hâle getirildiği pozisyonları incelerken insanların neden yalan söylediği sorusu üzerine yoğunlaşıyor.

Keyes, *post-truth* döneminin oluşumu bağlamında önemli bir soru da soruyor: Neden bu kadar yalan söylüyoruz? Burada yalan söylememenin insana donanımla değil, yazılımla gelen bir özellik olduğunu söylemek şart. Zira dürüstlük gibi yalan söylemek de öğrenilen bir davranış. Keyes ise bir başka açıdan bakıp, yalana karşı yeterince yaptırım olmayan bir dönemde yaşadığımızı söylüyor. Yalan söylemenin hayatı kolaylaştırdığını ifade ediyor. Küçük toplulukların hayatlarına eğilen Keyes, köy gibi küçük komünitelerin ortak değerinin paylaşılan sırlar ve bazı şeylerin hiç olmamış gibi yaşanması olduğuna değiniyor. Toplulukları bir arada tutan şeyin geleneksel inanışın aksine yalanlar olduğuna inanan Keyes, yalanların sürdürülebilir olmasının ardında da bu toplumsal kontratların olduğunu söylüyor.

Toplumsal Kontratı Bozan Kim?

Peki toplumsal kontratı bozan, toplulukların sırlarını açığa çıkararak kim? Oxford Sözlüğü ya da *Washington Post* mu? Cevap kesinlikle bunlar değil elbette. Zaten *post-truth* kavramının ortaya çıkması bu kontratın her geçen gün daha geniş kitleleri kapsamı, sessizlik sarmalının her geçen gün daha fazla büyümesi ve yalanla mücadelenin daha da umutsuz hâle gelmesiyle ilgili. *Post-truth* siyaset durumunu bir çağ olarak tanımlanabilir hâle getiren, kaçınılmazlaştıran da zaten bu geniş yayılma hızı.

Peki yalanların bu geniş yayılma hızının arkasında ne var ve yalanlar neden bu kadar rahat satın alınabiliyor? Keyes burada mantarları örnek veriyor ve onların karanlık ve nemli bodrumlarda büyümesine yoğunlaşıyor. Bu da mesajın kaynağının anonimleşmesi etrafında düşünülebilecek bir mesele. Yani bir mesaj ortaya çıktığında, kaynağın zamanla yok olması ve çarpan etkisi de göz önüne alındığında, bir yalanın kimin tarafından üretildiği önem arz etmeyecek şekilde büyüyebiliyor.

Dahası Imaad Ahmed'in *Digital Age Summit 2017*'de belirttiği gibi, internet üzerinden yapılan tüm paylaşımların yüzde 84'ünün özel mesajlaşma yoluyla gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda, her gün mesaj kutumuza düşen "bu mesajı kopyala yapıştır ve arkadaşlarınızla paylaş" içerikli mesajların yaratabildiği çarpan etkisine de odaklanmak gerekiyor. Zira *post-truth* çağına özgü materyaller sadece anonimliğin getirdiği bir karanlıkta değil, ölçülemez ve denetlenemez (şifrelenmiş içerikler söz konusu olduğunda devletler hariç) bir sohbet ortamında da yayılabilir.

Burada Keyes'in yalanın cezasızlığına dair söylediğine dönüş yapmakta fayda var. Sosyal ağlarda yalan söyleseniz bile, inanılabilirliğinizi/güvenilirliğinizi geniş kitleler için yitirmeniz düşük bir ihtimal. Zira Murathan Mungan'ın sözündekine benzer olarak bu alan, "her şey olmanın mümkün, ama rezil olmanın imkânsız olduğu" bir alan olma niteliği taşıyor. Buna bir de "yankı fanusları" olarak nitelenen ve herkesin benzer ideolojik konuları paylaşanlarla benzer içerikler ürettiği ve tükettiği ortamların *post-truth* durumun sürdürülebilirliğine katkıları eklenince, yalanın mücadele edilemez bir kuvvete eriştiğini söylemek mümkün oluyor.

Sonuç olarak *post-truth* siyasetin yahut *post-truth* çağının ortaya koyduğu, adını birilerinin alternatif hakikatler olarak tanımladığı olgularla mücadele konusunda tıpkı Oxford Sözlüğü'nün yaptığı gibi, kavramsal müdahaleler kadar yapısal ve kitlesel ciddi müdahaleler de ortaya koymak gerekiyor.